

11111111
стр. 60

Часовно право

УН. БИБЛИОТЕКА
Инв. № 192
1940

10/11

В. П. М.

СЪДЕБНАТА ВЛАСТЪ

ВЪ

БЪЛГАРИЯ

M

УНИВЕРСИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

СКАЗКА, ДЪРЖАНА ОТЪ АНТОНЪ КАБЛЕШКОВЪ НА ТЪРЖЕСТВЕНОТО СЪБРАНИЕ НА БЪЛГАРСКОТО КНИЖОВНО ДРУЖЕСТВО НА 24/31 ЯНУАРИ 1910 ГОД.

A. VI
39.

Отдѣленъ отпечатъкъ отъ „Лѣтописъ на Българското книжовно дружество“ № X. 1909 год.

ЮРИДИЧЕСКИ ФАКУЛТЕТЪ

Библиотека

Инв. №

3241

СОФИЯ

ДЪРЖАВНА ПЕЧАТНИЦА

1910

Съдебната власт въ България

Почитаемо събрание,

Една хубава традиция на Българското книжовно дружество ме изправя днесъ прѣдъ васъ. Тая традиция задължава членоветѣ на дружеството да запознаватъ ежегодно гоститѣ въ тържественото му събрание съ нѣкой отъ въпроситѣ, които тѣ изучаватъ или пакъ вълнуватъ въ даденъ моментъ научното, тъй да се изразя, обществено мнѣние. Редъ дойде и до менъ, и азъ се спрѣхъ върху въпроса „за съдебната властъ въ България, за положението на съдиитѣ въ България и за належащитѣ въ това отношение реформи“. И за какво, наистина, друго единъ съдия би могълъ да говори съ претенция на извѣстно познаване на прѣдмета? Цѣльта прочее на моето изложение ще бѣде да запозная почтеното днешно събрание съ единъ мой възгледъ върху чл. 13 отъ нашата конституция, да му прѣдстави, доколко законното и фактическо положение на нашитѣ съдии отговаря на изискванията на нашия основенъ законъ и да изложи, какви по мое мнѣние реформи трѣбва да се извършатъ за постигането у насъ на едно независимо правосъдие.

И така азъ, съдия, ще говоря за съдебната властъ, за съдиитѣ, безъ да изпитвамъ за това нѣкакво смущение, като считамъ, че искренността на езика е най-доброто доказателство, което може да се даде на прѣданността къмъ единъ институтъ, и безъ да се боя, че мога да бѣда обвиненъ въ пристрастие къмъ своята професия. Вѣрно е, че този, който много обича, е наклоненъ да не вижда недостатѣцитѣ на прѣдмета на своята обичъ, а азъ съмъ много силно привързанъ къмъ съдебното дѣло, и имамъ широки и далечни погледи върху ролята на съдебната властъ, за да не допусна, че мога да бѣда обвиненъ въ идеализиране на тая властъ и въ защита интереситѣ на корпорацията, къмъ която при-

надлежа. Но почитенитѣ мои слушатели лесно ще различатъ истината отъ увличането и ще задържатъ отъ моето изложение онова, което ще заслужи вниманието имъ, като казано отъ лице, което въ течението на 30 години, отъ студенческия още столъ, е мислило непрѣстанно, какъ трѣбва да се организира сѣдебната власть, за да стои тя на оная височина, при която само е възможно раздаването на едно истинско правосѣдие; и което 26 години е дѣлило тѣжнитѣ и радостни моменти на отечественото правосѣдие, за да дойде до сѣщето заключение по въпроса и да укрѣпи по тоя начинъ възъ основа на практическитѣ си наблюдения своето теоретично гледище.

За да може, обаче, да бѣде по-ясно постановлението на нашия основенъ законъ, което урежда характера на сѣдебната власть въ България, полезно ми се вижда да изложа прѣди всичко и въ много малко думи историческото развитие на идеята за тая власть. Това изложение, струва ми се, ще разкрие не само нуждата отъ особена власть, която да раздава правосѣдие, но и повелителнатата необходимостъ, щото тая власть да бѣде независима отъ другитѣ власти въ държавата, за да може тя да изпълни удовлетворително задачитѣ, които могатъ да ѝ се възлагатъ съгласно съ нейната сѣщина.

Исторически прочее, почитаеми госпожи и господа, правосѣдието, раздавано на всѣкиго, е било първата потрѣбностъ на човѣшкото общество, и сѣдебната власть въ тая или друга форма е толкова стара, колкото е старо самото общество. Малко това; сѣдебната власть въ първична форма е най-древната отъ всички власти: тя се е появила, когато никоя още отъ другитѣ власти не е сѣществувала. И самиятъ тоя фактъ не говори ли достатъчно краснорѣчиво за самобитността и независимостъта на сѣдебната власть? И можеше ли да бѣде инѣкъ? Ние не можемъ да си прѣдставимъ обществото дори въ зачатъцитѣ на неговото развитие безъ юридически отношения, колкото и да сѣ тѣ примитивни, безъ стѣлкновения въ тия отношения и безъ факторъ за разрѣшението на тия стѣлкновения, тѣй като отсѣтствието на такъвъ факторъ би означавало отсѣтствие на редъ, би означавало царуване на анархия, която е отрицание на всѣка общественостъ. Отъ това се разбира, че тоя толкова старъ институтъ, сѣдебната власть, като е неразривно свързанъ съ сѣществуването на обществото,

по необходимостъ слѣдва неговата съдба, развива се заедно съ развитието на обществото и ще съществува, докато съществува самото общество. При това по развитието на съдебната властъ, по значението, което тя има за обществото, ние можемъ да съдимъ за развитието и културността на самото общество, за неговитѣ морални устои, за здравината на неговия държавно-общественъ строй. И виждаме ли ние съдебната властъ поставена въ незавидно положение, неполузеща се съ пужния авторитетъ въ обществото, можемъ смѣло да кажемъ и за самото общество, срѣди което тя дѣйствува, че то е морално паднало, че е изгубило ония качества, които го правятъ способно за борба, способно за прогресъ, способно да има значение срѣдъ културнитѣ общества. А виждаме ли ние съдебната властъ, поставена високо и уважавана, ние така също смѣло можемъ да посочимъ и обществото за здравъ организъмъ, пропитанъ отъ морални начала и имѣещъ блѣскаво бъдеще, и въ това нѣма, мисля, да ни опровергне историята, безпристрастно изучена. И не мислите ли, почитаеми господа и господа, че извѣстиятъ отъ историята селянинъ-нѣмецъ, който нѣкога толкова тържествено е искалъ твърдата си вѣра, че въ Берлинъ има съдии, не е прѣдизвѣствявалъ съ това величието на днешна Германия? Не мислите ли заедно съ мене, че високото положение, което заема съдията въ Англия, не обяснява по-добрѣ отъ всичко твърдитѣ основи на английското общество и държава? Отъ друга страна нѣма ли да се съгласите, че незатвърденото добрѣ положение на съдията въ Франция, което го кара да се влияе толкова много отъ измѣнчивото обществено настроение, не характеризира достатъчно ясно доста калевливитѣ устои на великата инакъ Франция? Развитието прочее на обществото и подигането силата и значението на съдебната властъ, както ни учи историята, вървятъ паралелно и ще прибавя, се взаимно въздѣйствуватъ. Не мислимо е да има долни съдии при високо развито общество, както е немислимо да има високо стояща съдебна властъ при развалено общество. Обаче послѣдното е вѣрно само до извѣстна степенъ. Безспорно е, че лопата срѣда не може да не влияе върху всички органи на обществото, а слѣдователно и върху съдитѣ, но това влияние може значително да се неутрализира благодарение на добритѣ закони, които биха оградили съдията и биха го поставили въ

едно независимо положение. Въ такъвъ случай, може да се забѣлѣжи подигане на влиянието на сѣдята върху обществото, и това влияние може да има най-благоотворни послѣдствия. Поставена високо и независима въ правораздаването, сѣдебната власть може да има сѣщинска морализаторска роль въ обществото, може да задържи падането му, като посочи на грѣшкитѣ му и ги осѣди и като подигне по тоя начинъ нравствения му уровеньъ. Такава е сѣщината на сѣдебната власть и такава може да бѣде важната роль, която ѝ прѣдстои още да играе въ незнайнитѣ сѣдбини на човѣшкитѣ общества, които при това, като започватъ да страдатъ отъ криза въ своитѣ политически институции, могатъ да намѣрятъ у силната и добрѣ организирана сѣдебна власть най-добро прибѣжище за запазване въ тѣхъ правовия редъ, идеала, по мое убѣждение, къмъ който трѣбва да се стреми всѣко едно общество, което иска да запази своята политическа автономия, вътрѣшна и вънкашна. Ето защо сѣдбата на най-необходимитѣ свободи, на ония, безъ които нито съвѣстѣта, нито индивидуалното право може да съществува, е свързана най-тѣсно съ сѣдбинитѣ на сѣдебната власть. „Прѣдставители на народа, е казалъ Royer Collard въ Съвѣта на 500-тѣ въ врѣме на френската революция, между всичкитѣ срѣдства на дѣйствиe и блага, които ви е повѣрила неговата суверенна воля, вие ще дадете прѣдпочитане на правосѣдието. Него вие ще поставите между истинскитѣ интереси и продажнитѣ страсти“.

Ние казахме, че сѣдебната власть е най-древната отъ всички власти. Тя е започнала да се упражнява, за да прилага първитѣ обичаи, още когато законътъ не е билъ познатъ, а главатаритѣ на племената не сѣ имали още въ мирно врѣме никаква власть на управление. Прослѣдена въ своето историческо развитие, сѣдебната власть обаче скоро се губи въ властѣта на домовладиката, въ властѣта на родоначалника, въ властѣта на управителя. Въ послѣдующето развие на държавитѣ, когато тѣ вече се организиратъ по-правилно, сѣдебната власть се смѣсва съ другитѣ власти и се съсрѣдоточава въ главата на държавата, въ самодържавния господарь, който я въплотява въ себе си и става източникъ на всички власти. Въ тая епоха прочее не може да се говори за особна сѣдебна власть, както не може да се говори и за нѣкакво

въобще раздѣление на властитѣ. Самодържавниятъ господарь съединява въ себе си и законодателната, и изпълнителната, и съдебната властъ. Тая епоха се характеризира съ опрѣдѣлението на полицейска държава, и за независима съдебна властъ мъчно е да се говори, макаръ и да сж ставали опити, да се създаде по възможность едно независимо правосъдие. И наистина плачевното състояние, въ което ние намираме прѣзъ това врѣме правосъдието въ много държави, ако не въ всички, е породило идеята за създаване независими съдии, а именно института на несмѣняемостъта на съдиитѣ. И за това тоя институтъ се нарече отпослѣ институтъ на монархизма и се погледна съ недовѣрие въ началото на френската революция. Въ сжщность тоя институтъ едва ли е съвмѣстимъ съ съзнанието за неограниченитѣ права, което сж имали нѣкои самодържавни монарси. За тѣхъ съдиитѣ сж били такиваже тѣхни слушатели, както и всички други чиновници, които сж зависѣли отъ тѣхното усмотрение. Обаче идеята за независимо правосъдие е толкова жизненна, че можѣ да се наложи и въ тия врѣмена. Призна се, че не може да има добро правосъдие, докато съдиитѣ зависятъ отъ усмотрението на администрацията, която, като най-близка до монарха, може да злоупотрѣби съ довѣрието му, и за да се отстрани влиянието върху съдиитѣ на послѣдната, се намѣри като най-добро срѣдство институтътъ на несмѣняемостъта на съдиитѣ. Това бѣше една много голѣма остѣпка отъ върховната властъ на интереситѣ на народитѣ и едно вече тогава изразено съзнание за независимостъта на съдебната властъ. Това съзнание впрочемъ винаги е сжществуovalo у добритѣ царе, които не сж могли да не схващатъ, че най-здравата основа за благополучието на една държава е добрѣ раздаваното правосъдие, което укрѣпява въ народа вѣрата му въ доброжелателството на монарха, а вслѣдствие на това усилва и прѣданността му къмъ него. Ето защо нѣкои бѣлѣжити царе сж имали хубавата идея, да посочватъ правосъдието като основа на своитѣ царства, на което се дължи и производътъ на латинското изражение, което се е употрѣбявало въ случая, „*justicia fundamentum regnorum*“, което и днесъ служи за най-хубаво украшение на двореца на Хабсбургитѣ въ Вѣна. Това съзнание още по-ясно се изрази въ законодателствата на монархическитѣ държави подиръ френската революция, а

най-релефно го виждаме въ великитѣ реформи по правосъдието на самодържавна Русия, въ паметнитѣ постановления на която по основнитѣ положения на съдоустройството ние четемъ въ чл. 1: „сѣдебната власть се отдѣля отъ изпълнителната, административната и законодателната“. Подобни опити за раздѣлението на властитѣ въ самодържавнитѣ монархии, въ които такава нѣщо е невъзможно по самата сѣщина на тѣхното държавно устройство, едно поне показватъ, и това трѣбва да се задържи добрѣ, че и при старото държавно устройство съзнанието, че не може да има истинско правосъдие при сѣдебна власть, зависима отъ другитѣ власти, се е достатъчно проявило и е послужило за урокъ на новото държавно управление. И една отъ първитѣ реформи на великата френска революция бѣше да провъзгласи раздѣлението на властитѣ, а особено на сѣдебната власть отъ изпълнителната власть. Прѣдтечи на тая идея намираме още въ научнитѣ трудове на нѣкои по-стари писатели; обаче раздѣлението на властитѣ е въ сѣщность учение ново, което особено добрѣ се обясни и изложи отъ Монтескьо въ знаменитото му и толкова познато съчинение „Духътъ на законитѣ“. Той ни учи въ това си съчинение, че независимостта на сѣдебната власть е първото условие за свободата на гражданина, а нѣма такава свобода, ако властта на сѣдията не е отдѣлена отъ властитѣ законодателна и изпълнителна. Ако сѣдебната власть, казва Монтескьо, би била присѣединена къмъ законодателната власть, властта върху живота и свободата на гражданина би била произволна, арбитрерна, тѣй като сѣдия би билъ законодательтъ. Ако тя би била слѣга съ изпълнителната власть, сѣдията би могълъ да има силата на угнетителъ. Всичко би било изгубено, ако сѣщото лице или сѣщото тѣло би упражнявало тия три власти: властта да прави закони, властта да изпълнява публичнитѣ рѣшения и властта да сѣди прѣстѣпнитѣ дѣйствиа или разпритѣ на частнитѣ лица. Така бѣше при стария режимъ, и за това нѣмаше тогава свобода. Новиятъ режимъ си турна за задача, да обезпечи свободитѣ на гражданина, и намѣри за срѣдство само раздѣлението на властитѣ.

Декларацията на правата на човѣка и гражданина го сматра за сѣществено и въ чл. 16 казва: „Всѣко общество, въ което обезпечението на правата не е осигурено, нито раздѣ-

лението на властитѣ опрѣдѣлено, пѣма конституция“. Така сѣщо и американската революция не му е била по-малко вѣрна. Тоя принципъ прѣдполага по необходимостъ прѣдставителното управление и въ своето най-просто изражение се състои, казва извѣстниятъ познавачъ на конституционното право Esmein, въ това, че атрибутитѣ на суверенитета, смятрани като наистина различни, трѣбва да бждатъ делегирани отъ народа на различни титуляри (пълномошници), независими едни отъ други. Врѣмето не ни позволява да влѣземъ въ по-обстойно разискване на въпроса за раздѣлението на властитѣ. Ще се спремъ само върху едно странно явление. Раздѣлението на властитѣ се изтъкна на врѣмето като най-блестеще проявление на парламентарния режимъ. То и днесъ се счита такова. Но тогава, когато въ учението на Монтескьо, въ конституциитѣ на френската революция и на сѣверо-американскитѣ щати като съвършена форма на народно управление се счита тройното раздѣление на властитѣ, раздѣлението имъ на законодателна, изпълнителна и сждебна, въ послѣдуещитѣ френски конституции и въ основнитѣ закони на Франция отъ 1875 г. като че прѣодолѣва течението въ полза на двойното раздѣление на властитѣ: на законодателна и изпълнителна. Сждебната властъ се счита вече тукъ за частъ отъ изпълнителната властъ, която се раздѣляла на двѣ вѣдомства, административно и сждебно (*autorité administrative* и *autorité judiciaire* въ отличие отъ *pouvoir judiciaire*). Колкото и да искатъ нѣкои научни авторитети да обяснятъ това понижаване на сждебната властъ съ нѣкаква научна критика на тройното раздѣление на властитѣ, като се стремятъ да прокаратъ възгледа, че и сждилицата и администрацията еднакво се занимавали съ изпълнението на законитѣ, което не е вѣрно за сждебната властъ, явно е, че двойното раздѣление на властитѣ съставя крачка назадъ и че това незаслужено понижаване на сждебната властъ не може да се компенсира напълно съ помѣстването въ конституциитѣ или въ отдѣлни закони принципа на несмѣняемостта на сждитѣ. Вътрѣшното състояние на Франция подиръ френската революция ни обяснява достатъчно тая посока на нейното законодателство. Не може да се не забѣлѣжи, че и днешна республиканска Франция въ борбата си съ монархическитѣ и клерикални елементи въ страната се страхува отъ критиката, която биха

могли да срѣщнатъ и сж посрѣщали въ независимата сѣдебна власть нѣкои похвати на нейнитѣ административни органи, далечъ неговорещи за наруването на пълна законность въ тая страна на славни и въ това отношение традиции. За утѣшение трѣбва да забѣлѣжимъ, че традициитѣ сж толкова силни въ Франция, че и при отсъствието на писанъ законъ и въ прѣки него никой не смѣе да каже, че сѣдебната власть въ нея не е независима власть и че тя зависи отъ изпълнителната власть, както е въ дѣйствителность. И това, което говоримъ за Франция, се прилага и за ония цивилизувани държави, които, макаръ и да нѣматъ написанъ въ конституциитѣ си принципа на отдѣлението на сѣдебната власть, пазятъ независимостта на сѣдебната власть като най-блестеще проявление на прогреса въ една истински културна държава. Но нека отбѣлѣжимъ на края ободряещето значение, което иматъ ония законодателства, които сж запазили непокѣтнато тройното раздѣление на властитѣ. Сѣверо-американскитѣ щати съ особена настойчивость пазятъ тройното раздѣление на властитѣ. Въ единъ докладъ къмъ законопроекта, депозиранъ въ 1881 г. съ цѣль да се допуснатъ министритѣ въ конгреса по подражание на европейския парламентаризъмъ, се казва: „Вашата комисиия не забравя правилото, че въ едно конституционно управление великитѣ власти сж раздѣлени на законодателна, изпълнителна и сѣдебна и че тѣ трѣбва да съставятъ различни департаменти. Тия департаменти трѣбва да бждатъ опрѣдѣлени и запазени, а достатъчно точно е изражението, когато се каже, че тѣ трѣбва да бждатъ независими една отъ друга“. Различаването, дали сѣдебната власть споредъ извѣстна конституция съставя или пакъ не съставя отдѣлна конституционна власть, е отъ много голѣма важность, понеже по-друга ще бжде организацията на сѣдебнитѣ учрѣждения, когато тя е независима конституционна власть, отъ колкото когато тя е подвластна на изпълнителната власть, като вѣдомство, часть отъ тая послѣдната власть. Въ първия случай, като е независима сѣдебната власть отъ другитѣ власти, необходимо е, щото тази ѣ независимостъ да бжде гарантирана, което обикновено става съ провъзгласяването въ самитѣ конституции несмѣняемостта на сѣдиитѣ или съ друго равнозначуще изражение. Така е въ Белгия, Англия, Прусия,

Австрия, Гърция, Португалия и Бразилия. Но въ нѣкои отъ тия конституции е казано, че сѣдиитѣ сѣ несмѣняеми, въ други, че се назначаватъ до животъ, а въ конституцията на Съединенитѣ щати, че сѣдиитѣ ще запазятъ мѣстата си, докато поведението имъ е добро, а кога ще бѣде то лошаво, ще бѣде очевидно показано въ закона. Явно е, а това не може да бѣде инѣкъ, че независимостъта на сѣдебната власть имплицира несмѣняемостъта на сѣдиитѣ даже тогава, когато сѣдиитѣ сѣ изборни, което значи, че безъ законни причини тѣ не могатъ да бѣдатъ лишени прѣди срока отъ службата си. Въ тая система прочее организацията на сѣдебнитѣ учрѣждения е въпросъ конституционенъ, и дотолкова още, че въ нѣкои конституции се съдържатъ и правила за назначението и повишението на сѣдиитѣ. Въпросътъ, слѣдователно, за несмѣняемостъта на сѣдиитѣ е неразривно свързанъ съ въпроса за независимостъта на сѣдебната власть. Противно мнѣние срѣщаме въ рѣчьта на г-на Вл. Молова въ Народното Събрание, казана въ края на миналата година; но едвали трѣбва да се настоява повече върху неговата крайна неоснователность. Г-нъ Вл. Моловъ счита, че въпросътъ за несмѣняемостъта на сѣдиитѣ е въпросъ за тѣхното цѣлесъобразно организиране — възгледъ, който е вѣренъ само тогава, когато нѣмаме една независима сѣдебна власть. Въ тоя случай сѣдебнитѣ учрѣждения, като сѣ подчинени на изпълнителната власть, могатъ да подлежатъ и на друга организация. Тукъ несмѣняемостъта не е повелителенъ институтъ за сѣдиитѣ, но тя може да имъ бѣде дадена, и обикновено имъ се дава, прѣдъ видъ съображения на една правилна сѣдебна организация, на едно независимо правосѣдие, винаги необходимо да бѣде такава. Понататѣкъ въ първия случай несмѣняемостъта на сѣдиитѣ, като е конституционно постановление, не може да бѣде отнета отъ сѣдиитѣ безъ нарушение на конституцията. Тя може да бѣде отнета само чрезъ измѣнение на конституцията, и това измѣнение, като унищожавя принципа на несмѣняемостъта на сѣдиитѣ, по необходимостъ трѣбва да повлѣче прѣдварително или съвмѣстно и отмѣната постановлението на конституцията, което установява сѣдебната власть като отдѣлна конституционна власть. Въ втория случай несмѣняемостъта на сѣдиитѣ, като е продуктъ на волята на обикновения законо-

датель, може свободно да се отмъни отъ тоя законодатель прѣдъ видъ на други съображения за съдебна организация. Обаче и въ тоя случай несмѣняемостъта на съдиитѣ, като необходимо условие за правилна съдебна организация, е тѣй всеобщо приета, че отмъната ѝ винаги е прѣдизвиквала единодушно осъждане отъ най-добрата часть на обществото. Тя правилно е смятрала подобенъ актъ като атентатъ върху правосъдието.

Така е бивало въ Франция, която въ това отношение ни е дала лошава примѣри, опасно оръжие въ рѣцѣтѣ на злоупотрѣбителитѣ съ правосъдието. Както казахме, въ Франция нѣма отдѣлна съдебна конституционна власть, и това обстоятелство отъ формална страна не е прѣчило за суспендирането на несмѣняемостъ, което стана послѣденъ пѣтъ въ 1883 г., за да се прѣчистятъ негоднитѣ съдии. Въ дѣйствителность се случи почти тѣкмо обратното, и извѣстниятъ френски процесуалистъ Гарсоне, като осъжда по най-строгъ начинъ това суспендиране закона за несмѣняемостъта, казва още въ съчинението си по гражданския процесъ, че слѣдъ извършеното прѣчистване на съдиитѣ всички се питали, защо другъ едикой съдия е останалъ на служба и защо другъ едикой е уволненъ, но никой не можалъ да отговори; и това въ Франция! Работата е, че тия суспендираня на законитѣ подъ прѣдлогъ на прѣчистване съдиитѣ никога не сж ставали, и нека прибавимъ, нѣма да ставатъ, и това добрѣ да се запомни, въ интереса на правосъдието, а винаги само въ интереса на партията!

Въобще несмѣняемостъта на съдиитѣ до такава степенъ се смятра за необходимо условие на правилно правосъдие, че и тамъ, дѣто съдебната власть не е приета въ конституцията като отдѣлна конституционна власть, тя се поставя въ самата конституция като конституционна гаранция, за да не може обикновениятъ законодатель да произволничн съ въвеждането, отмѣняването или суспендирането ѝ. Така е напр. въ Италия.

Подиръ тия исторически справки нека се попитаме сега, въ какво положение постави съдебната власть нашата конституция и дали въ послѣдната е организирано тройното или двойното раздѣление на властитѣ. Понеже съ нашия основенъ

законъ се въвеждаше и у насъ прѣдставителното управление, то нашитѣ учрѣдители не можаха да не организиратъ раздѣленieto на властитѣ, на което, както се каза, почива всѣка конституция. Отъ прочитането на чл. чл. 9, 12. и 13. отъ нашата конституция не остана никакво съмнѣние, че нашитѣ учрѣдители сж имали свѣтлата идея, да прѣгърнатъ тройното раздѣление на властитѣ. Чл. 9. говори, че „законодателната власть принадлежи на Княза и на Народното Прѣдставителство“; чл. 12. съдържа, че „изпълнителната власть принадлежи Князу; всичкитѣ органи на тая власть дѣйствуватъ отъ Негово име и подъ неговъ върховенъ надзоръ“, а чл. 13. така се изразява за сждебната власть: „сждебната власть въ всичката нейна ширина принадлежи на сждебнитѣ мѣста и лица, които дѣйствуватъ отъ името на Княза. Отношенията на Княза къмъ тия мѣста и лица се опрѣдѣлятъ чрезъ особни наредби“. Чл. 13. е билъ приетъ отъ учрѣдителното събрание така, както е билъ прѣдложенъ въ руския проектъ за органически уставъ на Българското княжество, а руситѣ, автори на тоя уставъ, очевидно сж се ръководили отъ сжщитѣ идеи, които токо що бѣха легнали въ основа на сждебното устройство въ Русия, а именно отъ идеитѣ за раздѣлението на властитѣ и за независимостта на сждебната власть, които тѣ толкова повече сж считали необходими при организирането на новото княжество върху основата на народно прѣдставително управление. Нашитѣ учрѣдители така сжщо сж се ръководили отъ сжщитѣ идеи, както това се вижда отъ рапорта на комисията на учрѣдителното събрание върху основнитѣ начала на конституцията на Българското княжество, въ който четемъ слѣдното: „Комисията приема принципа, че сждебната власть принадлежи напълно на сждилищата, които сж независими и дѣйствуватъ независимо отъ изпълнителната власть. Ако зависѣха сждилищата отъ изпълнителната власть, то сждиитѣ щѣха да бждатъ всѣкога изложени на нейното влияние и едва ли щѣха да могатъ да издадатъ нѣкаво рѣшение, което не би било по воля на правителството, безъ да се опростятъ съ службата си. Тогава обаче би станалъ илюзоренъ принципътъ на раздѣлението на законателната власть, защото собствено не би се сждило по законитѣ, направени отъ народа и правителството, но само по произвола на послѣдното“. Ето съ какво съзнание за необходимостта отъ независима сждебна

власть бѣха проникнати младитѣ учрѣдители на нашата държава, съзнание, което за жалостъ липсва у мнозина наши днешни видни мъже подиръ 30 годишенъ опитъ върху една разклатена сѣдебна власть.

Наистина редакцията на комисията на чл. 13. въ смисълъ, че „сѣдебната власть принадлежи напълно на сѣдилищата, които сѣ независими и дѣйствуватъ независимо отъ изпълнителната власть“, не биде приета (поради оставяне рапорта на комисията безъ разглеждане), но и запазената редакция на руския проектъ удовлетворява напълно цѣльта, която се е гонила съ нея и която е все сѣщата, а именно да се създаде една независима отъ изпълнителната власть сѣдебна власть. И дѣйствително отъ съпоставянето на чл. чл. 12. и 13. отъ конституцията става явно, че сѣдебната власть не подлежи на надзора на изпълнителната власть, понеже, когато чл. 12. говори, че органитѣ на изпълнителната власть дѣйствуватъ подъ върховния надзоръ на Княза, чл. 13. не само не говори за нѣкакъвъ надзоръ на Княза върху сѣдебната власть, но съпоставя двѣтѣ власти като независими една отъ друга. При това, за да бѣде една конституционна власть независима отъ друга, нѣма нужда да се каже това въ самата редакция на респективния членъ отъ конституцията, тъй като независимостта на властта се опрѣдѣля отъ това, че тя е поставена въ конституцията като конституционенъ принципъ. Това се вижда отъ всички почти конституции, въ които е прието раздѣлението на властитѣ, а особено отъ образеца днесъ на подобни конституции, федеративната конституция на Съединенитѣ щати, въ чл. 3. отъ която се казва, че сѣдебната власть се повѣрва на върховния сѣдъ и на другитѣ по-долни сѣдилища, а сѣдебната власть на Съединенитѣ щати е не само независима отъ другитѣ власти, но е и най независимата сѣдебна власть въ свѣта. За независимостта прочее на сѣдебната власть въ България нѣмаше нужда да се каже въ самата конституция, както искаше това комисията на учрѣдителното събрание, тъй като, както казахме, тази независимостъ се разбира отъ само себе си, щомъ сѣдебната власть е приета и у насъ като отдѣлна конституционна власть, а редакцията на чл. 13. не оставя въ това отношение да се желае нищо повече. Ние тукъ нѣма да влизаме въ обсъждане и на

другата идея, която се съдържа въ чл. 13, а именно на идеята за пълното единство на съдебната власт въ България, за границитѣ на нейното вѣдомство, понеже това би ни повлѣкло вънъ отъ плана на това изложение, а и прѣдоставеното намъ време би се оказало недостатъчно. Ние разглеждаме постановлението на чл. 13. отъ конституцията ни отъ гледна точка на нейната само независимостъ, и за това ще се попитаме, каква трѣбва да бѣде идеята, която трѣбва да легне въ основата на отношенията между Царя и сѣдилищата, за които отношения говори чл. 13? Тая идея не може да бѣде идеята на подчиненостъ, тъй като, както се каза, въ чл. 13. е изключенъ надзорътъ на Царя върху органитѣ на съдебната властъ, а, дѣто нѣма надзоръ, не може да има и подчиненостъ, както не може да има надзоръ тамъ, дѣто нѣма подчиненостъ. Но ще ни се възрази, че въ случая не се касае до обикновения надзоръ, който е свойственъ само на административнитѣ учрѣждения, а до другъ надзоръ, до единъ ограниченъ надзоръ, който не изключавалъ независимостта на съдебнитѣ учрѣждения. Наистина такъвъ надзоръ има организиранъ въ сега дѣйствиющия законъ за устройството на сѣдилищата, но и тоя надзоръ, колкото и да е ограниченъ, все съдържа въ себе си идеята на извѣстна подчиненостъ на съдебната властъ прѣдъ изпълнителната властъ, а таквото положение на съдебната властъ е несъвмѣстимо съ нейната независимостъ като отдѣлна конституционна властъ. За това принципътъ, който трѣбва да ръководи законодателя при изработване на наредбитѣ, за които е дума, а именно на закона за устройството на сѣдилищата, не трѣбва да бѣде тоя на надзора, а тоя на независимостъ на съдебната властъ, доколкото, разбира се, тая независимостъ не дойде въ стѣлкновение съ прерогативитѣ на Държавния глава, понеже въ една държава трѣбва да съществува хармония между властитѣ. Така, споредъ чл. 163. отъ конституцията, Царьтъ има право да назначава лица на всички правителствени длѣжности. Не може прочее законътъ за устройството на сѣдилищата да прѣдостави на съдебнитѣ мѣста правото да назначаватъ сами сѣдиитѣ. Институрата трѣбва да бѣде запазена за Държавния глава, като се даде отъ друга страна на автономното съдебно учрѣждение право, да посочва при извѣстни пакъ условия лицето, което да запълва станалата вакантна съдейска длѣжностъ. По на-

татъкъ, редакцията на чл. 13. отъ конституцията по самитѣ употребени въ нея изрази краснорѣчиво говори за идеитѣ, които сж въодушевявали нейнитѣ редактори. Едно малко сравнение ще ни убѣди въ това. Така гръцката конституция, която въ това отношение е доста близка до нашата, както впрочемъ и други нѣкои конституции, въ глава III. — „за властитѣ“, като говори въ чл. 27. „а изпълнителната властъ, се изразява, че тая властъ принадлежи на Царя, както се изразява и нашата конституция въ чл. 12, а, като говори въ чл. 28. за „сѣдебната властъ“, се изразява, че тя се упражнява отъ сѣдилищата, но не че принадлежи на сѣдилищата, както се изразява нашата конституция въ чл. 13. Сжщо и италианската конституция, която говори въ чл. 5, че на Царя само принадлежи изпълнителната властъ, въ чл. 68 се изразява, че правосѣдието е еманация на Царя и се раздава отъ сѣдитѣ въ негово име. Виждате, каква е разликата между нашата конституция и други нѣкои въ това отношение. Нашата конституция при опрѣдѣляне на всѣка властъ употребява думата „принадлежи“, което показва не само, че всички власти у насъ сж еднакво независими една отъ друга, но още, колкото се касае до сѣдебната властъ, че и тая послѣдната властъ принадлежи на сѣдилищата само, т. е. че тѣ не я раздаватъ, не я упражняватъ като принадлежеща другиму, а я раздаватъ като принадлежеща само тѣмъ. Споредъ гръцката конституция сѣдебната властъ принадлежи на народа и се упражнява отъ сѣдилищата, а споредъ италианската тя принадлежи на Царя и се упражнява отъ сѣдилищата. Споредъ нашата конституция сѣдебната властъ се упражнява отъ сѣдилищата, защото принадлежи на сѣдилищата, а принадлежи на сѣдилищата, защото така постановява конституцията, която я прави самостоятелна властъ, произходеща отъ закона и само на закона подчинена. Италианската конституция не говори за сѣдебната властъ като за отдѣлна конституционна властъ; тя даже не споменува изражението „сѣдебна властъ“, и това показва, че въ Италия нѣма независима сѣдебна властъ въ смисълъ на отдѣлна конституционна властъ и че сѣдебната властъ въ нея е подчинена на изпълнителната властъ. Ако се говори въ италианската конституция за сѣдитѣ, това се прави главно, за да се постанови въ самата нея принципътъ на несмѣняемостта на сѣдитѣ. А ние нарочно споменуваме за италианската

конституция, понеже въ послѣднѣо врѣме у насъ се съзира течение, да се заемствуватъ отъ Италия нѣкои правила за организиране нашихъ сѣдилища. Явно е обаче, че италиянското законодателство не трѣбва да ни служи въ това отношение за образецъ, тъй като, както се видѣ, сѣдебната власть въ Италия е поставена споредъ конституцията ѝ на друга основа, отлична отъ основата, на която е поставена сѣдебната власть у насъ. Наистина, споредъ чл. 13. отъ нашата конституция, както и споредъ италиянската конституция, всички сѣдебни мѣста и лица дѣйствуватъ отъ името на Царя. Но и въ това отношение тамъ и у насъ положението не е сѣщото. Въ Италия още господствува стариятъ възгледъ, че правосѣдието е еманация на Царя. Споредъ тоя възгледъ, за да се покаже, че сѣднитѣ сѣ делегати и на краля, който въплощава въ себе си и сѣдебната власть, изисква се, сѣднитѣ да издаватъ присѣдитѣ и рѣшенията си отъ негово име. Днесъ обаче въ повечето конституционни страни, въ това число и у насъ сѣдебната власть не е еманация на Държавния глава, а по-скоро е еманация на народа, и фразата, че правосѣдието се раздава отъ името на Царя може да има само това значение, че държавното правосѣдие се закриля отъ него. Тя е една връзка между сѣдебната власть и главата на монархическо-конституционната държава, запазена за вънкашния блѣсъкъ на короната, но не съдържаща никаква идея за подчинение на сѣдебната власть къмъ изпълнителната власть. Още по-малко може да се търси идея за подчинение на сѣдебната власть къмъ изпълнителната въ прѣдоставеното на нашия Държавенъ глава право за помилване въ чл. 15 отъ конституцията. Помилването на осѣдения не реформира издадената отъ сѣда присѣда и нѣма никакво влияние върху нейната сѣщностъ. Това право е слѣдствие на особена държавна политика и се прѣдоставя даже на държавни глави съ такива пезначителни прерогативи, какъвъ то е напр. прѣдседателтъ на френската република.

Но ако сѣдебната власть у насъ е независима отъ изпълнителната власть, тя е поставена отъ друга страна, споредъ чл. 13. отъ конституцията въ извѣстна зависимостъ отъ законодателната власть, която трѣбва да издаде законнитѣ наредби, които ще опрѣдѣлятъ отношенията на Царя къмъ нея,

къмъ съдебната властъ. Безспорно е, че тия отношения трѣбва да бѣдатъ отношения на двѣ независими власти. Но грѣшка е станала, че учрѣдителятъ не е направилъ това, което срѣщаме въ нѣкои други конституции, които същеврѣменно съдържатъ основнитѣ правила на съдебната организация като несмѣняемостъ на сѣдитѣ и други гаранции за едно независимо и правилно правосѣдие. Трѣбвало е прочее да се опрѣдѣли въ конституцията по-точно задачата на обикновения законодатель, като не се изпуца изъ прѣдъ видъ, че послѣдниятъ е наклоненъ понѣкога да излиза въцъ отъ границитѣ на опрѣдѣленитѣ му отъ конституцията права, да прѣувеличава не само своитѣ права, но даже и тия на изпълнителната властъ въ врѣда на съдебната властъ, и това особено въ парламентарнитѣ държави отъ типа на френския парламентаризъмъ, споредъ който въ дѣйствителностъ нѣма едно съвършено отдѣляне на изпълнителната властъ отъ законодателната и едно чисто раздѣление на властитѣ, както това разбира американската система на раздѣлението на властитѣ. По тоя начинъ законодателната властъ, като подчинява съ издаванитѣ отъ нея закони съдебната властъ на изпълнителната, придобива съ това сама влияние върху съдебната властъ чрѣзъ изпълнителната властъ, фактическитѣ разпоредители на която, министритѣ, за други по-голѣми за себе си придобивки турятъ съдебната властъ и правосѣдието на разположението на малкитѣ царчета отъ парламентитѣ, които използватъ това свое влияние въ интереситѣ на партията и на своитѣ лични интереси и страсти.

Така стана и въ случая у насъ. Първиятъ законъ за устройството на сѣдилища отъ 1880. г. стѣ независимата съдебна властъ фактически направи единъ обикновененъ органъ на изпълнителната властъ, и до 1899. г. цѣли 18 години сѣдитѣ бѣха талкова обезпечени за независимо раздаване на правосѣдието, колкото и обикновенитѣ полицейски органи, като изключимъ, разбира се, по-висшитѣ сѣдии, които, както и по-висшитѣ чиновници, винаги се ползуваха съ извѣстна фактическа обезпеченостъ. Наистина издаде се въ 1883 г. другъ законъ за устройството на сѣдилищата, който прѣдвидяше и несмѣняемостъ на сѣдитѣ, но той не вѣщци въ сила, като издаденъ отъ Държавния съвѣтъ. На 12. януари

1899. влезе въ сила сега дѣйствиелниятъ законъ за устройството на сѣдилищата, който въ дѣйствителностъ прѣвъ прокара въ нашето законодателство и въ нашия животъ принципа за несмѣняемостта на сѣдиитѣ и прѣвъ се погрижи по тоя начинъ да подигне положението на сѣдебната властъ и да примири донѣкъдѣ дѣйствителността съ идеала, поставенъ въ конституцията. Споредъ тоя законъ, станаха несмѣняеми веднага едно значително число висши сѣдии и се отвори пътъ да станатъ такива и паново постѣпаещитѣ на сѣдейска служба. Така станаха несмѣняеми отъ деня на обнародването на тоя законъ: прѣдседателитѣ и членоветѣ на Върховния касационенъ сѣдъ и прѣдседателитѣ и подпрѣдседателитѣ на апелативнитѣ сѣдилища и членоветѣ на тия сѣдилища, които бѣха прослужили най-малко осемъ години непрѣкъснатата сѣдейска служба, а така също се прѣдвиждаше да ставатъ несмѣняеми прѣдседателитѣ, подпрѣдседателитѣ и членоветѣ на окр. сѣдилища, които при дѣйствието му се назначаваха за сѣдии, притежаваха условията, прѣдвидени въ чл. 96. и про-члужваха 6 години като такива. Отъ това изброяване се вижда, се тоя законъ, колкото и недостатъченъ, понеже прокарваше неправилно принципа на несмѣняемостта, като не го съединяваше съ качеството сѣдия, за врѣмето си обаче, като първа стѣпка въ тая посока, туряше една приемлива основа като начало за въвеждане на пълната несмѣняемостъ на сѣдиитѣ, а съ другитѣ си наредби относително условията за постѣпване на служба и условията и начина за повишаването на сѣдиитѣ се стремѣше, ако и още доста отдалечъ, да прокара въ живота автономията на сѣдебната властъ, а именно като организираше рекрутирането на сѣдиитѣ отъ самитѣ сѣдебни учрѣждения чрѣзъ прѣдставяне за това трима кандидата за всѣко вакантно мѣсто на министра на правосѣдието. Тоя законъ съдържаше въ себе си всички слѣди на единъ компромисъ между старитѣ възгледи върху организацията на правосѣдието и новитѣ вѣяния за едно независимо правосѣдие. Но той имаше тая добра страна, че даваше истинска директива на бѣдещитѣ законодателни подобрения въ тая областъ. Той сполучливо схвана системата, на която трѣбва да се вижда една сѣдебна организация у насъ въ духа на нашия основенъ законъ. За жалостьъ въобщо добритѣ закони у насъ иматъ фаталността, да не дѣйствуватъ дълго

време. Не се минаха 6 месеца и изброенитѣ наредби за несмѣняемостѣта бидоха измѣнени отъ доплитѣ на власть двѣ коализирани либерални партии. Това измѣнение гласѣше, че „ставатъ несмѣняеми отъ деня на обнародването на закона всички съдии, въ това число и съдебнитѣ слѣдователи, които сж прослужили най-малко 15 години по съдебното вѣдомство“. Ето режимътъ, който и днесъ още урежда независимата съдебна власть въ България! Съ тоя законъ останаха несмѣняеми при издаването му само осемъ или деветъ съдии въ Върховния касационенъ съдъ и въ апелативнитѣ съдилища. Тоя законъ при даденитѣ обстоятелства не бѣше друго, освѣнъ едно истинско суспендиране на несмѣняемостѣта, защото лишаваше отъ тая гаранция повечето отъ съдиитѣ, които бѣха вече станали несмѣняеми по прѣдшествуещия законъ. Азъ казахъ по-горѣ, че таково едно дѣйствиe на законодателната власть е цѣль единъ атентатъ прогивъ правосъдието. И какво излѣзе отъ това суспендиране? Ако се не лъжа, бидоха уволнени двама съдии отъ пловдиския апелативенъ съдъ, и съ това се свърши реформата и прѣчистването на съдиитѣ. Явно е прочее, че цѣльта на авторитѣ му не бѣше даже да се реформиратъ нашитѣ по-горни инстанции, а въ сжщностъ да се отнеме тѣхната независимостъ при раздаване на правосъдието. Този фактъ, взетъ отъ нашия животъ, потвърждава казаното по-горѣ относително цѣлитѣ, които обикновено се гонятъ при суспендирането или отмѣната на несмѣняемостѣта на съдиитѣ. А тоя законъ продължава да дѣйствува вече почти 11 години. Опитътъ, да се възстанови старото положение, направенъ въ 1901. год. отъ тогавашния министъръ на правосъдието Ал. Радевъ, не сполучи, и проектътъ му остана, за да не види животъ, въ комисията по правосъдието на народното събрание. Благодарение на измѣнението отъ 1899. г. числото на несмѣняемитѣ съдии мудно растѣше и едва прѣди 1—2 години станаха несмѣняеми всички съдии въ Върховния касационенъ съдъ съ изключение на едного, а въ апелативнитѣ ни съдилища и днесъ още има доста съдии смѣняеми. А фактическото положение на съдиитѣ е останало почти сжщото, както бѣше и по-рано. За съдиитѣ отъ Върховния касационенъ съдъ се признава извѣстенъ стабилитетъ, даже когато тѣ не сж несмѣняеми. За съдиитѣ отъ

апелативнитѣ сѣдилища, които не сѣ несмѣняеми, тоя стабилитетѣ е по-малкъ и зависи много отѣ възгледитѣ на единѣ или другѣ министърѣ на правосѣдието. За сѣдитѣ отѣ окр. сѣдилища, между които още почти нѣма несмѣняеми сѣдии, т. е. съ 15 годишна служба по сѣдебното вѣдомство, стабилитетѣтѣ е нѣщо почти непознато. Тѣ се уволняватѣ и мѣстятѣ по нѣкога по-лесно, отколкото това стана съ административнитѣ чиновници. За мировитѣ сѣдии не трѣбва и да се говори, тѣй като обикновено тѣ рѣдко стоятѣ на сѣщото мѣсто повече врѣме. Накратко ще кажа още слѣднѣото за нашето сега правосѣдие.

Вѣ България, въпрѣки постановлението на нейния основенѣ законѣ, нѣма още независима сѣдебна властѣ, нѣма още и независими сѣдии. Ако се сѣди по идеитѣ, които се изказватѣ вѣ повечето отѣ нашитѣ рѣководещи кръгове, и по начина, по който се отнасятѣ къмѣ сѣдитѣ, трѣбва да се признае, че за създаването на една дѣйствително независима сѣдебна властѣ у насѣ не е още настѣпило врѣмето. Имаме наистина несмѣняеми сѣдии подирѣ 15 годишна служба, но и тая окарикатурена несмѣняемостѣ не е гарантирана. Вѣ дѣйствителностѣ тя сѣществуватѣ отѣ една сесия до слѣдната сесия на народното събрание, тѣй като, ако нѣма често законодателни прѣдложения за суспендиране и на тая несмѣняемостѣ, има постоянно вѣ течението на всѣка сесия разпространяеми отѣ заинтересувани лица слухове за суспендирането ѣ. Вне лесно ще си прѣдставите, господа, какво смущение произвождатѣ тия прѣдложения и слухове върху сѣдитѣ и колко отрицателно тѣ влияятѣ върху добрия вървежѣ на нашето правосѣдие. А какво е положението на смѣняемитѣ още сѣдии? Вие четете постоянно вѣ вѣстницитѣ за тѣй нареченитѣ отѣ нашитѣ вѣстникари „кадрили“, които се разиграватѣ и зимѣ и лѣтѣ, и пролѣтно и есенно врѣме противѣ волята на сѣдитѣ. Положението на тия сѣдии е невѣзможно; то не може и не бива да се продължава занапрѣдѣ, ако искаме да запазимѣ нашето правосѣдие отѣ неизбѣжна развала. *Saveant consules*, ще кажа азѣ, и ще мина къмѣ въпроса, какво трѣбва да се направи за обезпечение независимостѣта на нашето правосѣдие и стабилностѣта на нашитѣ сѣдии, условия, толкова необходими за правилното раздаване на нашето правосѣдие.

Азъ не смѣя да пледирамъ още за пълното отдѣляне на съдебната властъ отъ другитѣ конституционни власти. Азъ не желая да се занимавамъ повече съ тая малко полезна при днешнитѣ обстоятелства работа, за да не се каже, че искамъ да строя въздушни замъци. Идеята за пълната независимостъ на съдебната властъ и другадѣ мъчно напрѣдва, но при все това остаямъ съ непоколѣбимата си вѣра, че ще настѣпи денътъ и по-скоро, отъ колкото може да се мисли, въ който ще се признае, че пълното отдѣляне на съдебната властъ се налага отъ най-висшитѣ интереси на реда въ държавитѣ. За сега позволете ми да посоча на ония реформи, които по мое мнѣние, като сж възможни и належащи, сж още и въ духа на нашия основенъ законъ. По моето схващане тия реформи не трѣбва да бждатъ освѣнѣ подобрения на съществуещия законъ, на неговата система. Лошо прави онзи законодатель, който се хвърля въ законитѣ си отъ една система къмъ друга безъ да се убѣди прѣдварително, и то чрѣзъ едно пълно и точно приспособяване на съществуещата система въ нейната наистина негодностъ. Ние не можемъ и не трѣбва да измѣняваме дѣйствуещата система на закона за устройството на съдилищата, защото тая система още не е добръ и лоялно приложена за да се видятъ нейнитѣ недостатъци. А това е необходимо да стане особено съ съществуещата система, която и днесъ се признава въ Русия като най-цѣлесобразна за едно правилно устройство на съдебнитѣ мѣста, както това се вижда отъ обяснителната записка на новия проектъ за устройството на съдилищата, записка съставена отъ най-добритѣ сили на днешна Русия. За жалостъ не така погледнаха на тоя въпросъ съставителитѣ на нашия повъ проектъ за измѣнения на закона за устройството на съдилищата, който сега е на дневенъ редъ въ народното събрание. Вмѣсто да подобрятъ дѣйствуещия законъ въ ония негови наредби, които сж се оказали досега неудовлетворителни, тѣ го измѣняватъ въ сжщностъ коренно, безъ да е билъ той досега пълно и точно приспособенъ. Както казахъ, това хвърляне отъ една система къмъ друга не може да бжде признакъ на зрѣла работа. Прѣди мене съдитѣ на България направиха своята критика на прѣдложенитѣ на народното събрание измѣнения и изказаха своитѣ възгледи върху правилното поставяне на съдебното дѣло у насъ. Съдитѣ на България,

като считатъ, че чл. 13. отъ нашата конституция е въздигналъ съдебната властъ до самостоятелна властъ, независима отъ другитѣ власти, мислятъ, че независимостъта на съдебната властъ може да бѣде постигната при двѣ само условия: първо, при гарантиране на нейнитѣ органи пълната свобода на дѣйствиe въ кръга на законитѣ, което може да стане само при несмѣняемостъта на сѣдиитѣ, и второ, при въздигане на съдебнитѣ мѣста до автономни единици, които да се самоконтролиратъ и самоопредѣлятъ. Като се съгласявамъ напълно съ това мнѣние на сѣдиитѣ, азъ ще се постарая да го изложа и обясня по-подробно тукъ, за да бѣде съвършено ясно, какъ си прѣдставятъ сѣдиитѣ на България независимостъта на съдебната властъ.

Тия двѣ условия сѣ изтъкнати въ дѣйствуещия законъ за устройството на сѣдилищата, но сѣ поставени въ него въ несъвършена форма, която иска подобрене

Но да се спремъ най-напрѣдъ върху несмѣняемостъта. Тя, както се видѣ, е приета въ една недостатъчна форма, която противорѣчи на нейната сѣщностъ. За това българското законодателно тѣло смѣло вече може да приеме, че българскиятъ сѣдия става несмѣняемъ съ самото придобиване на това си качество; и колкото по-скоро това направи толкова по-добрѣ ще бѣде и за правосѣдието въ България и за самата България. Проектътъ въ това отношение е поставенъ на по-добра основа, но е желателно напълно да прокара идеята, че не може да има правораздаване отъ сѣдия, който не е несмѣняемъ. За жалость противницитѣ на несмѣняемостъта у насъ продължаватъ да правятъ всичко за спъване правилното прокарване принципа на несмѣняемостъта въ нашето законодателство, както това се видѣ и отъ дебатитѣ, станали при първото четене на проекта. За това налага ни се длъжностъ, да се спремъ малко повече върху тоя институтъ, като го разгледаме сега отъ чисто организационна гледна точка.

Прѣди всичко ние още слушаеме да се изказва погрѣшниятъ възгледъ, че несмѣняемостъта е една гаранция, дадена на сѣдията, когато тя е установена само въ интереса на обществото, на държавата, когато тя е гаранция само за сѣдецитѣ се. Тя е условие за правилно, за безпристрастно и независимо правосѣдие, а не е, никакъ не е, една привилегия, дадена на

сѣдиитѣ въ тѣхенъ частенъ интересъ. Ето защо не може да има правосѣдие, ако то не се раздава отъ несмѣняеми сѣдии. Така поставенъ въпросътъ за несмѣняемостта, ясно е, колко неправилно сѣ постѣпвали и постѣпватъ нѣкои законодавства, които прѣдвиждатъ по-къси или по-продължителни срокове за придобиване несмѣняемостъ отъ сѣдията. Въ тая форма несмѣняемостта се явява като награда, която държавата дава на отличилитѣ се споредъ нея сѣдии, както и се е поддържало не веднажъ отъ трибуната на народното събрание. Тоя лѣжливъ възгледъ върху несмѣняемостта, приложенъ на практика, има най-лошави послѣдствия, прѣди всичко за характера на сѣдията, а послѣ и за самото правосѣдие, защото, доведенъ до своето логическо слѣдствие, той отрицава самата идея за независимо правосѣдие. При подобенъ възгледъ върху несмѣняемостта всѣка партия, всѣки министъръ ще награждава своитѣ сѣдии, сѣдиитѣ, които сѣ дали доказателства за прѣданность къмъ партията и къмъ министра, и за тая цѣль всѣка партия ще суспендира закона за несмѣняемостта и ще прави несмѣняеми своитѣ сѣдии, и това ще се продължава дотогава, докогато се разбере отъ всички гибелния пътъ, въ който е вкарано правосѣдието на страната. Но и безъ тия крайни заключения, лошата постановка на несмѣняемостта ще има най-малко гибелни послѣдствия за характера на сѣдиитѣ. Ако въ закона напр. е казано, че сѣдията става несмѣняемъ слѣдъ 5, 8 или 10-годишна служба, не си ли всѣки прѣдставя, прѣзъ това врѣме колко характери ще се сломятъ, колко падения ще станатъ, за да може да се прѣкара благополучно тая ужасна стадия на изпитание, докато се постигне несмѣняемостта? И не може ли основателно да се твърди, че въ тоя случай законодательтъ като че нарочно създава лошави условия за сѣдията, за да прѣчува характера му? Е ли това едно правилно поставяне на правосѣдието на страната? Ако се признае обаче, че несмѣняемостта е само условие за правилно правосѣдие, тогава по необходимостъ тя ще се съедини съ самото качество на сѣдията, който ще бѣде несмѣняемъ, защото е сѣдия, а не защото е партизанинъ на партията, която е на властъ, и тогава нѣма да стане нужда за суспендиране на несмѣняемостта, нѣма никога да има нужда отъ прѣчистване на сѣдиитѣ, за да се настаняватъ хора на партиитѣ.

Всичко това е толкова ясно, че чулно се вижда, какъ е възможно, несмѣняемостъта на сѣдитѣ да срѣща у насъ толкова прѣпятствия. Това обстоятелство ни принуждава да кажемъ нѣколко думи върху по-сѣщственитѣ възражения, които сѣ се правили до сега у насъ противъ несмѣняемостъта на сѣдитѣ.

На първо мѣсто срѣщу несмѣняемостъта сѣ се правили ония възражения, които винаги и всждѣ сѣ служили като сѣществено прѣпятствие за всѣко подобрене въ законодателството. Подѣржало се е, че нашето общество не било напѣднало, за да възприеме тоя институтъ и че нашитѣ сѣдии не били още придобили симпатитѣ на цѣлото общество. Явно е, колко сѣ несъстоятелни тия възражения. Забравя се, че, ако законодателпитѣ прѣдложения сѣ правилни, то тѣ сѣ и своеврѣменни. Мѣчно е да се мисли, че хората, дѣто и да е и когато и да е, сѣ били приготвени за лошавото и не сѣ били узрѣли за доброто. Правилното организиране на сѣдебнитѣ учрѣждения съставя въпросъ на най-настоятелна необходимостъ за всѣка дѣржава, а разумниятъ законъ никога нѣма да направи зло. Може би поради нѣкои обстоятелства и даже по самото свѣйство на новия законъ той нѣма да бѣде изпълняемъ извѣстно врѣме съгласно съ истинския му смисълъ, както това стана съ дѣйствуещия у насъ сега законъ за устройството на сѣдилищата, но много по-вѣроятно е, че той веднага ще пусне дълбоко своитѣ корени, особено ако има и добросвѣстенъ неговъ изпълнител на министерската маса, и ще състави могъща опора за спокойствието и благоденствието на дѣржавата. Ние даже мислимъ, че е клевета да се твърди, че нашето общество не било узрѣло за едно независимо правосѣдие. Напротивъ несмѣняемостъта на сѣдитѣ, като най-главна основа за едно истинско правосѣдие, е приложима въ всѣко врѣме и въ всѣко мѣсто, защото жаждата за безпристрастно правосѣдие е вродена въ човѣка и се съзнава отъ него и при най-долното му развитие. За това и дума не може да става, че нашето общество не било още подготвено да възприеме института за несмѣняемостъта на сѣдитѣ. Същотакъ несъстоятелно е и възражението, че нашитѣ сѣдии не били още придобили симпатитѣ на цѣлото общество. Ами тъкмо за да придобиятъ нашитѣ сѣдии симпатитѣ на цѣлото

общество е необходима тѣхната несмѣняемостъ, която, като съставя вѣнкашенъ признакъ за независимостта имъ, ще всели въ всички увѣреността, че се раздава въ страната безпристрастно правосъдие. Виждате, че фактътъ, който трѣбва да ни кара да искаме несмѣняемостта, се привежда като доводъ противъ нея.

Това е софизъмъ, който въ дѣйствителностъ прикрива или непознаване въпроса или нечисти цѣли по отношение нашето правосъдие. Но и може ли да се очаква, че ще настѣпи врѣме, когато нашитѣ сѣдии, па и които и да сѣ сѣдии, ще придобиятъ симпатиитѣ на цѣлото общество безъ изключение? Трѣбва да има човѣкъ голѣма доза отъ наивностъ, за да си въобрази, че хората, на които великата и благородната роль е да прѣслѣдватъ злоупотрѣбителитѣ отъ всѣкакъвъ видъ, да наказватъ прѣстѣпницитѣ, да осѣждатъ въ всѣки процесъ една отъ странитѣ, ще могатъ да бѣдатъ приятни на всички и да слушатъ отвсѣкъдѣ похвали и благословии. Сѣдията по силата на нѣщата е изложенъ най-често да си прави неприятель отъ оногози, когото осѣжда, безъ да си прави винаги приятель тогози, правата на когото признава и който не само не му бива признателенъ, а и често го прави отговоренъ за безпокойствията, които е прѣтърпѣлъ, за протакането на дѣлото, за разноскитѣ, които е направилъ и пр. Сѣдията е, който твърдѣ разбира се, несправедливо носи отговорността за непуполярността на лошапитѣ закони, които приспособява, и за компликациитѣ въ процесуалнитѣ наредби. Ето защо вмѣсто да очакваме да настѣпи подобно райско положение, когото сѣдиитѣ ще иматъ симпатиитѣ на цѣлото общество, или пакъ за да можемъ да се надѣваме на подобно нѣкога положение, необходимо е да се погрижимъ, щото обществото да навикне да гледа на сѣдиитѣ съ по-друго око, да не допуща, че тѣ могатъ да рѣшаватъ дѣлата по внушение или влияние, отгдѣто то и да иде; това само ще зауши устата на много злорѣчиви хора, а това е възможно да се постигне прѣди всичко съ една истинска несмѣняемостъ на сѣдиитѣ.

На второ мѣсто се възразява, че независимостта на сѣдията могла да бѣде гарантирана само отъ личния характеръ, отъ чувството на достойнство и отъ професионалната честностъ на сѣдията. Но питамъ азъ, какъ ще се развиятъ

всички тия качества у съдията? Посочватъ ни примѣри отъ други страни, изброяватъ ни случаи на самопожертвование и отъ страна на наши съдии, но не ни казватъ, кое е разковничето, което ще направи въобще нашитѣ съдии такива, каквито се желаятъ. И другадѣ, въ по-напрѣднали страни, въ страни напрѣднали въ всѣко отношение, а особено въ възпитанието на гражданина, не сж намѣрили за това друго срѣдство освѣнъ несмѣняемостъта на съдиитѣ. Избираемостъта на съдиитѣ въобще не даде очакванитѣ резултати. Тогава, какво остая друго на млада България, ако не да хване пѣтя, посоченъ ѝ отъ нейнитѣ по-стари и по-уредени сестри? И доказватъ ли нѣщо случаитѣ отъ съдейски героизъмъ въ епохи мрачни за независимостъта на правосъдието? И какъвъ урокъ сж могли подобни съдии да дадатъ на другаритѣ си? Ние знаемъ това отъ нашата, макаръ и кратка, история. Подиръ случаитѣ на самоотвержено раздаване на правосъдие е настѣпвало морално отпадане, тѣй като съдиитѣ сж виждали, каква е била наградата на независимитѣ съдии и колко отъ тѣхъ сж изгубвали службата си поради своята самоотвърженостъ. И не мислите ли, че нѣма по тоя начинъ съдилищата ни да се напълнятъ именно съ малодушни и безхарактерни съдии? Една съдебна организация прочее не може да разчитва само на герои, понеже числото имъ скоро ще се изчерпи. Тя трѣбва да разчитва на срѣдния типъ, който непрѣмѣнно ще даде добри и съвѣстни съдии, ако поставите съдиитѣ въ добри условия. За това законътъ, като изисква справедливи и независими съдии, трѣбва да ги постави въ такова положение, че тѣ да могатъ да изпълняватъ своитѣ длѣжности безъ особени отъ тѣхна страна подвизи на самоотверженостъ. Законътъ е длѣженъ не само да запази характернитѣ съдии, но и да култивира характерностъта въ тѣхъ, което може да се постигне само съ несмѣняемостъта имъ.

По нататъкъ между принципалнитѣ възражения срѣщу несмѣняемостъта срѣщаме още и таково: несмѣняемостъта на съдиитѣ създавала въ тѣхъ кастовъ духъ; тѣ се отдалечавали отъ народа, което било особено врѣдно въ страни демократически. Праздни приказки! Опасенъ е кастовиятъ духъ на милитаризма, но не и на независимата съдебна властъ, която силна съ опората си на закона, който ѝ дава тая мощъ, не може да бжде проникната отъ друга идея, освѣнъ отъ идеята на

законността. И колко би била за завиждане оная страна, въ която не само съдебната власт, но и всичкитѣ ѝ органи би били пропитани отъ сѣмния кастовъ духъ, отъ духа на правовия редъ!

Противопоставятъ на несмѣняемостъта и мнѣнието на философа Иеремия Бентамъ, който, както е извѣстно, за едно справедливо и независимо правосъдие повече е разчитвалъ на контрола на общественното мнѣние и на печата, отколкото на несмѣняемостъта на сѣдиитѣ, която по-често била прѣчила за махването на негоденъ сѣдия. Но Иеремия Бентамъ, когато е писалъ своето съчинение, е ималъ прѣдъ видъ очевидно значението на общественното мнѣние и печата въ отечеството му Англия, а тия два фактора сѣ силни и безпристрастни тамъ. Може ли обаче на тѣхъ да се основе съдебната властъ въ общества една възраждаещи се, въ които и общественото мнѣние и печатътъ едва тепърва се образуватъ и по необходимостъ сѣ подложени на постоянни флукутации? Книгата на Иеремия Бентамъ никого нийдѣ не е убѣдила въ опаснитѣ отъ несмѣняемостъта на сѣдиитѣ, както не убѣди и самитѣ му съотечественици. Но ако се вникне по-добрѣ въ мислитѣ на Бентама, ще се забѣлѣжи, че неговиятъ страхъ отъ несмѣняемостъта е билъ по-скоро страхъ отъ отсъствие на контролъ върху сѣдиитѣ и отъ невъзможността, да се уволняватъ, когато станатъ врѣдни за правосъдието; днесъ обаче тоя страхъ трѣбва да се признае съвършено неумѣстенъ при развитието, което е получило дисциплинарното производство срѣщу несмѣняемитѣ сѣдии, и при мѣркитѣ, които законитѣ прѣдставятъ за прѣчистване сѣдилищата отъ недостойнитѣ сѣдии. Дѣйствуещиятъ сега законъ за устройството на сѣдилищата у насъ прѣдвижда въ 11 точки простѣпци на сѣдия, за извършването на които той може да бѣде подведенъ подъ дисциплинарна отговорностъ и да бѣде наказанъ даже първия пѣтъ съ уволнение отъ служба. Проектътъ прибавя къмъ тѣхъ още два случая. При подобна дисциплинарна отговорностъ е съвършено изключена възможността, да запази службата си такъвъ несмѣняемъ сѣдия, който наистина заслужава уволнение. Къмъ тия случаи на отговорностъ трѣбва да се прибави и процедурата за уволнение на болни сѣдии, отсъствието на които по-рано въ законитѣ е тѣй тревожило Иеремия Бентамъ.

Явно е прочее, че несмѣняемостъ на съдията не означава безконтролностъ на съдията, а въ дѣйствиющия законъ контролтътъ върху съдиитѣ е организиранъ по слѣдния начинъ. Като изхожда отъ принципа на автономията на съдебнитѣ учрѣждения, дѣйствиющиятъ законъ начело на съдебнитѣ учрѣждения поставя Върховния касационенъ съдъ, който надзирава всичкитѣ съдебни мѣста и лица и ги тегли подъ отговорностъ за опущенията, които забѣлѣжи въ тѣхната дѣятелностъ. Същото правятъ и апелативнитѣ съдилища за подолнитѣ съдии. Този контролъ въ по-маловажнитѣ случаи води къмъ чисто домашни, тъй да се каже, мѣрки за изправление, а въ по-важнитѣ случаи къмъ дисциплинарна отговорностъ на съдията, която може да има за послѣдния по-лошави послѣдствия. Но наредъ съ този надзоръ, който въ повечето случаи има за обектъ отдѣлни опущения, организиранъ е въ закона и надзорътъ чрѣзъ ревизии на съдилищата, който е съсредоточенъ въ рѣцѣтѣ на министра на правосъдието и който обима цѣлата дѣятелностъ на съдебнитѣ мѣста. Тукъ има едно отстъпване отъ началото на автономията, но то не би могло да проведе нѣкое чувствително нащърбяване правата на автономнитѣ учрѣждения, като се има прѣдъ видъ, че и тоя надзоръ се упражнява пакъ отъ съдиитѣ, отъ които и се оцѣняватъ резултатитѣ отъ ревизиитѣ. Но какво прави тукъ проектътъ? Вмѣсто и тукъ да прѣмахне нѣкои недостатъци, като даде право и на Върховния касационенъ съдъ да назначава самъ ревизиитѣ и като уреди въобще по-правилно тоя институтъ, проектътъ напуща идеята на автономията на съдилищата и създава при министерството на правосъдието особенъ инспекторатъ, който да ревизира съдилищата. Както и да се организира тоя инспекторатъ, отъ смѣняеми или несмѣняеми съдии, той ще се изроди въ края на краищата въ едно административно учрѣждение, което фатално ще се постави въ антигонизъмъ съ съдиитѣ и ще произведе само разривъ между властитѣ безъ полза за правосъдието. Прѣди всичко, каквато заплата и да се даде на тия инспектори, нѣма да се намѣри нито единъ отъ добритѣ съдии, които да напусне своята съдейска служба, за да се прѣдаде на тая безплодна за него работа. Ще се намѣрятъ само негодни съдии, жѣдни за мързелъ и за началствуване, които ще приематъ тая

неблагородна работа, само и само да се разтакатъ изъ България, да получаватъ пжтни и дневни пари и да се „перчатъ“ прѣдъ по-достойнитѣ свои другари.

Азъ съ ужасъ за лопавитѣ послѣдствия за нашето правосудие си прѣдставямъ тоя, отъ сега мога да кажа, печаленъ институтъ. Ако се има желание, да се произвождатъ дѣйствително сериозни ревизии, тая работа трѣбва да се прѣдостави на самитѣ сѣдилища, които ежегодно да избиратъ изъ срѣдата си сѣдиитѣ, които ще ревизиратъ прѣзъ годината по-долнитѣ сѣдилища. Тогава отъ една страна избранитѣ по тоя начинъ сѣдии, освободени отъ друга работа, ще иматъ пълна възможность, да се прѣдадатъ само на ревизиитѣ и да вършатъ сериозна работа, а отъ друга страна ще се запази автономията на сѣдебнитѣ мѣста, ще се запази достолѣпието на сѣдиитѣ и нѣма да се създаватъ ненавистни институти. Но новиятъ институтъ, както е създаденъ съ проекта, подчинява на ревизоритѣ и Върховния касационенъ сѣдъ и съ това нанася смъртенъ ударъ на независимостъта на нашитѣ сѣдилища. Върховниятъ касационенъ сѣдъ ще стане по тоя начинъ поднадзорно сѣдебно учрѣждение и ще се убие неговиятъ авторитетъ, като върховенъ тълкувателъ на законитѣ. Забравя се, че дѣятелността на Върховния касационенъ сѣдъ по тълкуване на законитѣ може да подлежи само на научна критика, а не и на иерархическа. А създаването на сѣдебния инспекторатъ, ще има за слѣдствие да намали значението на нашето най-висше учрѣждение, като прави отговорно и него по дисциплинаренъ редъ на другия институтъ, който за тая цѣль се създава, на висшия дисциплинаренъ съвѣтъ. Тоя съвѣтъ ще се състои споредъ проекта отъ седемъ члена: първиятъ прѣседателъ на Върховния касационенъ сѣдъ, трима сѣдии отъ сѣщия сѣдъ, единъ отъ сѣдебнитѣ инспектори и двама члена, избрани отъ Народното събрание. Добрѣ още, ако тоя сѣдъ бѣше еманация само на Върховния касационенъ сѣдъ, за да се намали числото на членоветѣ му за по-бърза работа, но той състои и отъ вънкашни лица, които, като нѣматъ никаква свързка съ сѣдиитѣ, ще иматъ безспорно лошо влияние върху работата на тоя сѣдъ, който при това по своята роль ще унищожи автономията на сѣдебната власть. А имаше ли нужда отъ подобна реформа? Какво оправдание намираме за нея?

Г-нъ Моловъ въ своята рѣчь се старае да отговори на тоя въпросъ. Той ни казва, че въ отношение на контрола висшитѣ инстанции били много виновати, а особено Върховния касационенъ сѣдъ, който, по всичко се вижда, е трѣнъ въ очитѣ на милостъта му. Върховниятъ касационенъ сѣдъ билъ съвършено забравилъ, че по реда на надзора може да обръща внимание на едно сѣдебно учрѣждение върху допуснатитѣ грѣшки и че той се събудилъ, когато видѣлъ, че законодателното тѣло се интересува, че министрѣтъ на правосѣдието се интересува и че тая власть, която е била забравена, ще бѣде взета отъ него. Но добрѣ, че Върховниятъ касационенъ сѣдъ се събуди, а какво ли щѣше да казва още почтениятъ г-нъ Моловъ, ако и при тия обстоятелства той се не събуждаше? Азъ мисля, че когато единъ прѣдставителъ на науката се рѣши да говори по тоя начинъ, за едно толкова висше сѣдебно учрѣждение, каквото е Върховния касационенъ сѣдъ, той е длѣженъ да се приготви по-добрѣ и да бѣде по-документиранъ. Кой му е казалъ, че Върховниятъ касационенъ сѣдъ билъ забравилъ своитѣ длѣжности и че е трѣбвало да стане народенъ прѣдставителъ г-нъ Вл. Моловъ, за да му ги напомни? Той дошълъ ли е въ Върховния касационенъ сѣдъ у компетентното за това лице, за да поиска за това свѣдѣния, та да види, дали Върховниятъ касационенъ сѣдъ досега е спалъ? Върховниятъ касационенъ сѣдъ, господа, не е забравилъ никога длѣжноститѣ си въ това отношение, но, ако надзорѣтъ върху сѣдебнитѣ мѣста не е билъ достатъчно досега ефикасенъ, причинитѣ се намиратъ главно другадѣ, а не въ неговата небрѣжностъ. По обикновения инстанционенъ надзоръ не може да се схване цѣлата дѣятелностъ на сѣдията, а за това сѣ необходими ежегодни ревизии, както заповѣда и нашиятъ законъ. Обаче извършането на тия ревизии не зависи отъ усмотрението на Върховния касационенъ сѣдъ, а отъ министра на правосѣдието. Нашитѣ обаче министри на правосѣдието въ болшинството си избѣгватъ по всѣки начинъ мнѣнието на Върховния касационенъ сѣдъ за сѣдитѣ, като искатъ, щото сѣдбата на сѣдитѣ, които въ голѣмото си болшинство сѣ смѣняеми, да зависи отъ тѣхното усмотрение, а не отъ безпристрастната оцѣнка на сѣдебната власть. Това положение прави сѣдебния надзоръ илюзоренъ, и чудното е, че сѣщиятъ г-нъ Вл. Моловъ, който не намира сега думи, за да осмѣ

Бездѣятелността въ това отношение на Върховния касационенъ съдъ, ето какъ самъ като човѣкъ на науката, а не и на политиката, въ една статия за съдебния надзоръ, печатана прѣди нѣколко години въ списанието на юридическото дружество, опровергава народния прѣдставителъ г-на Молова. Непостоянството на единъ съдебенъ съставъ, четемъ пие въ тая статия, постояннитѣ размѣствания и уволнения, вѣчната тревога за заиманото мѣсто правятъ невъзможно образуването на една съдебна традиция, прѣчатъ за укрѣпяването на служебния дългъ, намаляватъ, ако не унищожаватъ, съзнанието за необходимостта на съдебния надзоръ. Надзираещиятъ органъ естествено намира надзора за неумѣстенъ, почти излишенъ, щомъ и безъ всѣкакъвъ надзоръ нѣкой може да бѣде уволненъ или въпрѣки надзора оставенъ на мѣстото си. Положението не се измѣня, ще прибавя азъ, ако между тия въ болшинството си смѣняеми съдии има тукъ-тамъ разпрѣснати несмѣняеми съдии. Надзорътъ по естеството си е недѣлимъ и не може да бѣде единъ за несмѣняемитѣ съдии и другъ за смѣняемитѣ. Па имаме ли ние несмѣняеми съдии? Азъ обяснихъ, че нашата несмѣняемостъ въ сжщностъ не е далечъ отъ смѣняемостта. А защо сега се събудилъ Върховниятъ касационенъ съдъ? Той повѣрва, че законодателното тѣло на България има сериозни и здрави намѣрения за подигане на правосъдието и му даде всичкото си съдѣйствие. Вие виждате, какъ нѣкои посрѣщнаха това съдѣйствие на Върховния касационенъ съдъ, съ което доказватъ, че тия лица сж чужди на желанието, да направятъ нѣщо добро за правосъдието и, ако такова стане, то ще стане помимо тия лица. Азъ не съмъ още изгубилъ надѣждата, че поне правителството, което е внесло проекта, е загрижено за подобрене на правосъдието, а това у насъ е достатъчно. Ето защо азъ очаквамъ, че обѣщаната, по-сериозно поставена, несмѣняемостъ ще бѣде дадена и на българскитѣ съдии. Тогава отъ само себе си и съдебниятъ контролъ ще получи всичкото си значение.

По нататъкъ, за да се запази бждещето на съдебната властъ, като ѝ се даде стабилността, която ѝ липсва днесъ, необходимо е още да се унищожатъ принципътъ на повишаването, както той сега се разбира. Несмѣняемостта би изгубила много отъ ефекта си, ако париченъ интересъ е свързанъ съ промѣната

на длъжността. Безъ съмнѣние, по-горнитѣ инстанции ще се рекрутиратъ винаги отъ по-долнитѣ, но нужно е, щото това минаване отъ една длъжностъ къмъ друга, по-висока, да бѣде безразлично за личния интересъ на сѣдията. Разбира се, сѣдната нѣма да получава винаги една и съща платка. Последната трѣбва да се уголѣмява периодично, но това уголѣмяване трѣбва да става за всички сѣдии, започнали едноврѣменно службата си, на безразлично дали единиятъ е останалъ още въ окр. сѣдъ, а другиятъ е миналъ въ апелативния сѣдъ. По тоя начинъ амбициитѣ нѣма да се култивиратъ отъ парична страна, а отъ друга, по-висока, и тѣ ще изчезнатъ съвършено въ деня, когато чрѣзъ една колкото социална, толкова и сѣдебна реформа сѣдията нѣма да има интересъ да търси постоянно една по-добра участъ и ще намѣри въ честъта на едно затвърдено и добрѣ възнаградено положение удовлетворенията, които днесъ той търси въ постояннитѣ вълнения за едно бързо и често незаслужено повишаване.

Въ свързка съ това назначението на служба и повишаването трѣбва да ставатъ по опрѣдѣлени правила. Въ това отношение системата на дѣйствуещия законъ, която е приела принципа на прѣдставяне кандидати отъ сѣда за заемане станалото въ него вакантно мѣсто, не само трѣбва да бѣде запазена, но подобрена по начинъ да обезпечи автономията на сѣдебнитѣ мѣста. Тая система по мое мнѣние е единствената, която отговаря на независимостъта на сѣдебната власть. Но казватъ ни, че за 10 години тя не била показала добри резултати. А ние ще попитаме, била ли е тя приспособена тия 10 години. Споредъ закона, всѣки сѣдъ прѣдставя по трима кандидати за всѣко вакантно мѣсто. Министертъ на правосѣдието има право, да избере нѣкого отъ тѣхъ, или пакъ да назначи свой кандидатъ. Е добрѣ; нашитѣ министри съ малки изключения не сж изисквали отъ сѣдилищата кандидати, а сж назначавали направо свои кандидати, а когато сж изисквали такива, невинаги сж избирали изъ между прѣдставенитѣ отъ сѣда кандидати. Тогава може ли да се говори добросъвѣстно, че системата на закона не била дала досега добри резултати? Чудни наистина работи! Министритѣ не изпълняватъ законитѣ, народнитѣ прѣдставители не изискватъ изпълнението на законитѣ, а криви излизатъ сѣдитѣ, че министритѣ злѣ

сж изпълнявали своята длъжност. За лошави резултати прочее можеше да се говори само тогава, когато законътъ бѣше се изпълнилъ. Справедливостъта изисква да кажемъ, че сегашниятъ министъръ на правосъдието изпълнява точно закона, колкото се касае до Върховния касационенъ съдъ и апелативнитѣ сѣдилища, и че досега е назначавалъ само измежду кандидатитѣ, които му сж прѣдставяли тия сѣдилища, и ако нашитѣ свѣдѣния сж вѣрни, той е напълно доволенъ отъ постигнатитѣ резултати, което именно показва, че законътъ е добъръ, стига само да се приспособява споредъ истинския му смислъ. Но той трѣбва да се поправи. Трѣбва безъ друго да се изхвърли правото на министра, да може да назначава и повишава вѣнъ отъ прѣдставенитѣ отъ сѣда кандидати. Въобще необходимо е както първото назначение, така и повишаванията да бждатъ само въ рѣцѣтъ на автономната колегия, която да има право, да посочи лицето или лицата, които ще се назначатъ или между които ще се избере кандидатътъ, който ще се повиши. Така става изборътъ на професоритѣ въ нашия университетъ съгласно съ постановлението на чл 31. отъ закона за народното просвѣщение. Ако тоя редъ е могълъ да се приеме за университета, учрѣждение поднадзорно отъ гледна точка на нашата конституция, защо да бжде неприемливъ за сѣдилищата, учрѣждения автономни и независими, пакъ отъ гледна точка на сѣщата конституция? И чудно е, че на автономията на сѣдебнитѣ учрѣждения се противопоставя единъ отъ ония професори, които се бориха толкова силно за автономията на нашия университетъ; като че ли тая автономия е нужна и полезна само за професоритѣ, за науката, а не и за сѣдитѣ, за правосъдието! Професоритѣ сполучиха да настоятъ да се изхвърли участието на вѣнкашно лице, па билъ той първиятъ прѣдседателъ на Върховния касационенъ съдъ въ тѣхния дисциплинаренъ съвѣтъ и добръ направиха. Могатъ ли тѣ тогава да осжждатъ сѣдитѣ, че искатъ да запазятъ своята автономия, като се противятъ и тѣ на участието на вѣнкашни лица, каквито прѣдвижда проектътъ, въ тѣхния дисциплинаренъ съдъ?

Но възразиватъ още, че системата на дѣйствуещия законъ за назначаване и повишаване на сѣдитѣ била недостатъчна и за това, че тя ограничавала избора на сѣдилищата, понеже сѣдитѣ отъ всѣки съдъ ще познаватъ само сѣдитѣ,

които слушатъ въ тѣхния районъ, а нѣма да познаватъ сѣднитѣ отъ другитѣ райони, дѣто може да има по-добри кандидати. Този доводъ не засѣга Върховния касационенъ сѣдъ, който избира кандидати измежду всички сѣдии на България, които удовлетворяватъ на законнитѣ условия. Той не засѣга и окръжнитѣ сѣдилища, които винаги ще иматъ повече кандидати отъ най-разнообразенъ характеръ. Той може да има извѣстно значение само за изборитѣ на апелативнитѣ сѣдилища, но и тукъ едва ли нѣкой пътъ ще се почувствува тоя претендиранъ недостатъкъ на системата. Не трѣбва обаче да се забравя никога, че едва ли въ човѣшкитѣ учрѣждения може да има идеална система. Важното е, коя система прѣдставя повече гаранции за добъръ подборъ, за уреждане на правилно и независимо правосѣдие. Но нѣкои привождатъ и другъ единъ доводъ срѣщу тая система. Изказватъ страхъ, че чрѣзъ нея ще се развие непотизъмъ между сѣдитѣ. Тоя доводъ не се привождатъ за прѣвъ пътъ. За него досега се е писало, напр. въ Белгия, но въ дѣйствителностъ срахътъ се е обазвалъ неумѣстенъ. Такъвъ страхъ още би ималъ извѣстно основание, ако се прѣдоставяше на сѣдилищата право, да прѣдставятъ само единъ кандидатъ за вакантното мѣсто. Обаче, ако се запази основното положение на дѣйствуещия законъ, щото сѣдилищата въ подобни случаи да прѣдставятъ трима кандидати, отъ които министрътъ да назначава единия по свой изборъ, за непотизъмъ едва ли въ такъвъ случай би могло да се говори. Противната система централизира властта за назначаване и повишаване на сѣдитѣ въ ръцѣтъ на министра на правосѣдието, и азъ питамъ, нема има още добри българи, които да не сж се вече убѣдили въ пакостното влияние на нѣкои наши министри върху правосѣдието, за да искатъ подъ друга форма да продължатъ досегашното положение на нашитѣ сѣдии? Не съзиратъ ли тѣ, че запазено правото на министра, да се произнася въ послѣдия инстанция върху достойнството на сѣдитѣ, това право ще произведе въ бъдеще още по-лошави послѣдствия, отколкото досега, и че съ назначаването на негодни лица за сѣдии противницитѣ на несмѣняемостта на сѣдитѣ ще сполучатъ да я компрометиратъ въ очитѣ на населението, за да приготвятъ по тоя начинъ лесно почвата за нейната отмѣна? Нема това се иска да се постигне?

Ние казахме, че не може да се говори за лоши резултати отъ една система, докато самата система не е била точно приспособена, а приспособена отъ сегашния министъръ на правосъдието споредъ нейния духъ, системата на дѣйствиещия законъ даде отлични резултати. Не остана въ такъвъ случай друго, освѣнитъ да се изхвърли отъ закона онова негово постановление, което дава възможность на нѣкои министри да злоупотрѣбаватъ, а именно да се отгѣни правото на министра на правосъдието, да назначава на откритото вакантно мѣсто лице, което не е помѣстено въ списъка, приетъ отъ съда. Вмѣсто това проектътъ на сегашния министъръ се отказва отъ цѣлата система и прѣдлага друга, която въ дѣйствителность узаконява сегашното фактическо положение, като дава послѣдната дума въ назначението и повишението на съдитѣ пакъ на министра на правосъдието. Наистина таблицата за назначение и повишение на съдитѣ министрътъ на правосъдието съставя върху прѣдставленията на прѣдседателитѣ и прокуроритѣ и върху мнѣнието на единъ висшъ съдебенъ съвѣтъ, но всички тия гаранции за справедливостъ се умаловажаватъ съ прѣдставеното на министра право, да вписва за повишение и такива лица, за които не сж дали благоприятно мнѣние нито прѣдседателитѣ, нито висшиятъ съдебенъ съвѣтъ. Системата е несимпатична, понеже не благоприятствува на автономията на съдилищата, но тя въ значителна степенъ би ни обезоржжила, ако не съдържаше правото на министра, да вписва въ таблицата кандидати за повишение върху мнѣнието на висшия съдебенъ съвѣтъ и ако се приемѣше, щото рѣшенията въ това отношение на висшия съдебенъ съвѣтъ да бждатъ окончателни. Ако системата на проекта бжде запазена, тогава съдитѣ се поставятъ по-злѣ и отъ офицерския корпусъ. И наистина, споредъ повото положение за повишение на офицеритѣ отъ българската армия, рѣшенията на висшия воененъ съдъ въ това отношение сж окончателни и не могатъ да бждатъ измѣнени отъ военния министъръ. Азъ мисля, че това е съвсѣмъ достатъчно, за да се разбере, колко злѣ се третиратъ българскитѣ съдии въ новия проектъ за измѣнение на закона за устройството на съдилищата. Ние прѣдвиждаме и друго зло за нашитѣ съдилища отъ тая реформа. Добритѣ съдии ще избѣгватъ прѣд-

седателският мѣста, за да се не поставятъ въ лошава отношения съ нѣкои свои другари, за които нѣма да се произнесатъ одобрително при прѣпорѣките за повишение. По тоя начинъ прѣседателският мѣста ще се заниматъ отъ лица може би не толкова достойни, а това ще има още по-лошави послѣдствия за добритѣ отношения между съднитѣ. За да се запази толкова необходимото за успѣха на работата съгласие между колегията, нужно е въ тоя случай отговорността да се възложи върху цѣлата колегия, а не само върху прѣседателя и прокурора, който отъ друга страна и безъ това не винаги се намира въ прѣвъзходни отношения съ седещата магистратура. Въобще за успѣха на всѣка съдилищна реформа необходимо е да се избѣгва, колкото е възможно повече, личното начало, а да се изтъква колегиалната отговорност.

Врѣмето не ми позволява да се спра и върху други нѣкои второстепенни реформи на проекта. Ще кажа само, че всички тия реформи, като противорѣчатъ на автономията на съдилищата и като правятъ отъ съдебната власть едно вѣдомство на изпълнителната власть, не сж и отъ естество да произведатъ ония добри резултати, които очаква отъ тѣхъ министърътъ на правосъдието. Не се съмнѣвамъ, че той е ималъ най-добри намѣрения, когато е внесълъ своя проектъ въ Народното събрание, но си позволявамъ да се усъмня, че той ще постигне съ тѣхъ гонимата отъ него цѣль. Въ тоя проектъ има само една здрава идея, и тя е — да се разпространи принципътъ на несмѣняемостта къмъ всички почти съдии. Една много малка крачка е потрѣбна още въ това отношение, за да се постави несмѣняемостта на същинската основа, а именно да бжде свързана съ качеството на съдия. И тогава слѣдъ 10 години ще можемъ да се питаеме за резултатитѣ отъ нея. А въ настоеще врѣме подобенъ въпросъ е неумѣстенъ. Ние казахме, че въ 1899. г. останаха 8—9 души несмѣняеми съдии въ Бѣлгария. Отъ тая дата ежегодно числото имъ се е увеличавало, за да получимъ днесъ положението, което вече отбѣлѣжихме. Това съвмѣстно живуване на несмѣняеми съдии и на смѣняеми също не е било отъ естество да даде добри резултати. За това, ако се попитаеме, какви резултати е дала несмѣняемостта у насъ, ще се затруднимъ да отговоримъ,

тъй като имало е у насъ несмѣняеми съдии, но не е имало въ дѣйствителностъ несмѣняемостъ, за да ѝ се схванатъ плодетѣ. Ако се попитаме, какво е дала автономията на съдилищата, пакъ ще се затруднимъ да отговоримъ, защото, прѣди всичко, не е имало една дѣйствителна автономия на съдебнитѣ мѣста у насъ, а оная, която е съществувала въ закона, не е било въ сѣщностъ отъ никой министъръ запазена. Възползувани отъ това невъзможно положение на нашитѣ съдилища, нѣкои народни прѣдставители, а главно г-да П. Пешевъ, Г. Калинковъ и Вл. Моловъ, се изказаха за едно прѣчистване на несмѣняемитѣ съдии. А, както знаете, прѣчистване на несмѣняемитѣ съдии може да стане само чрѣзъ суспендиране закона за несмѣняемостъта, когато се касае за такива отъ тѣхъ, за които законътъ за дисциплинарната отговорностъ не дава възможностъ за уволнението имъ, понеже ще се касае до добри и способни съдии, тъй като за лошавитѣ и съществуещиятъ законъ дава възможностъ, да бждатъ прѣчистени. Такива суспендирания, както казахме, сж ставали въ Франция, та защо да не ставатъ и у насъ? Но въ Франция сж имали поне доблестъта да го кажатъ и нека това имъ бжде извинение, а не разбира се, оправдание, че суспендирането въ дѣйствителностъ става отъ високо държавнически съображения, съ цѣль да се освободи республиканска Франция отъ неумолимитѣ си врагове, монархизма и клерикализма; но отъ кои врагове на България изброенитѣ господа ще я спасяватъ? Смѣшно е, разбира се, това питане. Ако бѣше се искало само отъ хора на една партия това суспендиране на несмѣняемостъта, можеха нѣкои лошави езици да кажатъ, че то става по партизански причини, но участието въ тоя хоръ на г-на П. Пешева отъ опозицията изключава правдоподобностъта на подобно прѣдположение и кара всѣкиго да вѣрва, че се касае до едно истинско подобрене и подигане на правосъдието, а особено като се подкрѣпя то толкова силно отъ г-на Молова, човѣкъ на науката, който и въ тоя случай всѣки ще прѣдположи не може да се ржководи освѣтъ отъ искрено желание, да види и отечественото правосъдие подигнато на подобаещата му височина. Но за таква прѣдложение сж необходими важни, ама много важни причини, и ето ние виждаме казанитѣ господа да мотивиратъ своето мнѣние. Г-да Пешевъ и

Калинковъ иматъ за това единъ много старъ аргументъ, а именно Климентовото дѣло, а г-нъ Моловъ имъ помогна съ развиване на вторъ, вече новъ, аргументъ, лошащото качество на работата на несмѣняемитѣ съдии. Да се спремъ прочее накратко върху тия аргументи.

Почтенитѣ мои слушатели, ако не сж отъ епохата на Климентовото дѣло, то поне сж слушали често за него. Обвиняватъ се съднитѣ, които сж взели участие по това дѣло, че сж се оказали безчестни, като сж съдили по заповѣдь, а не по съвѣстѣта си и по закона. И трѣбва да се признае, че българското общество въ голѣмото си болшинство по сжщия начинъ е мислило за тия съдии, като не е допушало, че прѣосвещениятъ митрополитъ Климентъ е билъ способенъ да извърши каквото и да е прѣстѣпно дѣяние. За мене като съдия е недопустимо да приема, че една законно издадена присѣда може да се обори отъ общественото мнѣние, даже когато това обществено мнѣние би имало на страната си самата истина. На г-на Молова, като прѣподавателъ на наказателното право и процесъ, е навѣрно по-добрѣ отъ мене извѣстно, че не може да се говори за безчестие на съдия въ смисълъ, че е осъдено невинно лице, докато сжществува самата присѣда, която той е издалъ, или докато той не е осъденъ. И чудното е, че нито митрополитъ Климентъ, нито неговитѣ близки, нито нѣкой министъръ на правосъдието си е далъ трудъ да поиска чрѣзь ревизия на тая присѣда да се тя унищожи и да се установятъ отговорноститѣ. Това е, повтарямъ, за съжаление, понеже отъ 20 почти години се повтаря едно и сжщо обвинение, и то не само срѣщу съднитѣ, които сж я издали, безъ да могатъ тѣзи послѣднитѣ да се защитятъ, а тѣ сж останали само двама несмѣняеми съдии въ Върховния касационенъ съдъ и единъ такъвъ въ Софийския апелативенъ съдъ. На г-на Пешева особено е непростимо да си служи съ тоя аргументъ, когато той подиръ това бѣше два пѣти министъръ на правосъдието и не направи нищо, за да освободи съдебното вѣдомство отъ тия съдии, ако дѣйствително той сериозно счита, че тѣ сж се оказали безчестни въ тоя случай. Но да допуснемъ, господа, за минута, че митрополитъ Климентъ е билъ осъденъ по заповѣдь и че съднитѣ, които сж го осъдили, се оказали малодушни. Е добрѣ, какво

доказва тоя фактъ? Не доказва ли той само едно, че, ако некаже да имаме независимо правосъдие, трѣбва да извадимъ нашитѣ съдии отъ това положение, да ги направимъ несмѣняеми и да имъ обезпечимъ тая несмѣняемостъ? Не, казватъ тия господа, не само това заключение трѣбва да се направи, а и друго, а именно, че тия съдии сж били станали по тоя начинъ за винаги негодни да бждатъ такива. Тая теория прилича много на Ламбрововата и е недопустима, когато се говори за добри или лошави съдии. Тия останали отъ Климентовото дѣло съдии сж господа В. Мариновъ и Д. Тошковъ въ Върховния касационенъ съдъ, и вие ще ми позволете тукъ да кажа, че тѣ сж между нашитѣ най-добри съдии, каквито сж ги считали всички наши министри на правосъдието въ всички врѣмена и режими. Покойниятъ К. Стоиловъ, който бѣше толкова много смутенъ отъ изхода на това дѣло въ Върховния касационенъ съдъ, самъ подиръ това повиси г-на Маринова отъ членъ за подпрѣдседателъ. Въ Софийския апелативенъ съдъ е останалъ г-нъ д-ръ П. Зжбовъ, когото именно сегашното правителство назначи за подпрѣдседателъ и направи несмѣняемъ съдия. Нема може да се приеме, че сегашниятъ министъръ на правосъдието направи г-на Зжбова несмѣняемъ съдия отъ прокуроръ, за да даде по-голъмо основание на г-да Пешева, Калинкова и Молова да искатъ суспендиранята на несмѣняемостята? Не, това всичко би било много несериозно, а доказва само едно, че всички наши министри на правосъдието сж отдавна забравили съществуването на нѣкакво Климентово дѣло. Но както и да е, другадѣ не би имало край на очудването, ако, за да се обори несмѣняемостята, се привеждаха факти отъ по-ранното състояние на правосъдието. Повтарямъ, режимътъ на смѣняемитѣ съдии, за това именно се е изхвърлилъ, защото не дава на съдията да прояви своя истински характеръ, а, ако трѣбва да се иска прѣчистването на съдиитѣ днесъ, това трѣбва и може да стане само върху факти отъ дѣятелността на съдията, като несмѣняемъ, а не като смѣняемъ съдия. Ето защо вече г-нъ Вл. Моловъ се слава на качеството на работата на сегашнитѣ съдии. Той твърди, че отъ 10 години нашитѣ съдилища сж станали по-слаби, по-негодни, отъ колкото това е било по-рано, че днесъ всички се оплаквали отъ нашитѣ съдилища. Азъ обаче не прочетохъ

за това никакви доказателства и мисля, че този доводъ като голословенъ трѣбва да се отблъсне. Напротивъ при всички незгоди, при които се е развивала съдебната властъ у насъ, трѣбва да имаме доблестъта да признаемъ, че тя непрѣкъснато е напрѣдвала въ значение и сила и постоянно е разширявала своето вѣдомство, като ѝ сж се повѣривали все по-вече и по-вече функции. По тоя начинъ, съдебната властъ, макаръ и не-обезпечена, е успѣла да стане важенъ факторъ въ нашия общественъ животъ, а въ по-тѣсната си роль, въ правораздаването, тя вече е достигнала, може да се каже, пълното си и нормално развитие.

Нѣкои се бояха и въ 1898 г., че съ въвеждането на несмѣняемостъта у насъ ще се намали дѣятелността на несмѣняемитѣ съдии и качеството на тѣхната работа. Дѣйствителността, обаче, дойде да опровергае тия безосновни стракове.

Дѣятелността въобще на нашитѣ съдилища се увеличава постоянно, а тая на Върховния касационенъ съдъ, на който почти всички членове сж станали несмѣняеми, може да се каже е достигнала своята кулминационна точка, като се има прѣдъ видъ, че у насъ дѣлата, особено гражданскитѣ, продължаватъ да постѣпватъ въ Върховния касационенъ съдъ много по-малко разчистени отъ несвойственъ тѣмъ баластъ и по-малко подготвени за лесно разрѣшаване, отколкото всѣкъждѣ другадѣ. Същото трѣбва да се каже и за качеството на работата на нашитѣ несмѣняеми съдии. Нема да бѣде голѣма дума, ако кажа, че и сравнение не може да има въ това отношение между работата на нашитѣ съдии сега и прѣди 10 години, прѣди издаване закона за устройството на съдилищата. Макаръ постоянно заплашвани въ своята несмѣняемостъ, тѣ намѣриха въ себе си достатъчно воля и достатъчно усърдие, за да се прѣдадатъ беззавѣтно на работата си и да се покажатъ на височивата на своето положение по разрѣшение на постоянно вече възникваещитѣ важни и комплицирани процеси, за каквито не можаха и да помислятъ съдитѣ прѣди тая епоха. Че това е вѣрно, явствува и отъ обстоятелството, че срѣдъ нашето прѣко цеополитиканствуеще общество, каквото и да се говори, не само нѣма никакво течение срѣщу нашитѣ несмѣняеми съдии, но има даже чудно единопудшие въ тѣхна полза. Недоволни има отъ несмѣняемитѣ съдии нѣкои полн-

тикани съ нечисти замисли срѣщу нашего правосѣдие. И тѣ наистина сж отъ всичко недоволни, недоволни сж и отъ способността на тия сѣдии. Въ своето недоволство тѣ отиватъ до тамъ, че отказватъ и най-несъмнѣнитѣ резултати отъ несмѣняемостъта—независимостъта на сегашнитѣ несмѣняеми сѣдии и доброто качество на тѣхната работа. Тукъ вече не се касае до 2—3 компромитирани, споредъ тѣхъ, въ миналото сѣдии. Тѣ се нахвърлятъ върху всички сѣдии и намиратъ всички лошава. Е тогава, ако нашата несмѣняемостъ е дала такива лошава резултати, какъ да си обяснимъ, че сжщитѣ тия лица сжщеврѣменно подържатъ разпиряването на несмѣняемостъта у насъ? На това питане азъ не намѣрихъ другъ отговоръ освѣнъ изречението: „ прости имъ, го поди, тѣ не знаятъ“. Г-нъ Вл. Моловъ ни учи, че най-добри сѣдии не били най-способнитѣ сѣдии. Напротивъ, той ги счита даже за врѣдни, а неговиятъ идеалъ за добри сѣдии сж тѣй нареченитѣ *mediocrités d'esprit*. Наистина нѣкой чудакъ бѣше изказалъ това мнѣние прѣди години, и азъ още не мога да забравя, какъ студентитѣ въ Петербургския университетъ въ мое врѣме се зевзеклендисваха съ тая теория и се пращаха единъ други до нѣкой лѣкаръ, за да имъ издава медицински свидѣтелства, че били умствено ограничени, за да могатъ да бѣдатъ приети на сѣдебна служба! Всичко това днесъ сериозно и съ важность се поднася на нашитѣ народни прѣдставители, за да имъ се покаже, какви лица ще могатъ да държатъ правилно везнитѣ на правосѣдието. При такъвъ възгледъ на сѣдията, азъ се виждамъ принуденъ да призная, че наистина всички сѣдии отъ Върховния касационенъ сѣдъ сж негодни сѣдии и трѣбва да се махнатъ, защото, доколкото ги познавамъ, между тѣхъ нѣма нито единъ, който би могълъ да се квалифицира като *mediocrité d'esprit*. И за да бѣда съвършено откровенъ, ще прибавя, че когато четохъ това, което сж говорили нѣкои защитници на несмѣняемостъта, и тѣхнитѣ рѣчи, мене се струваше, че азъ слушамъ по-скоро нѣкакъвъ погребаленъ маршъ на несмѣняемостъта, отколкото тържествена пѣсенъ за възраждаеща се България чрѣзъ добро правосѣдие! Това сж

студени, подигравателни рѣчи за несмѣняемитѣ сѣдии въ минутата, когато се иска всички сѣдии да станатъ несмѣняеми. Забравиха, че за да искашъ да реформиращъ единъ институтъ, освѣнъ умъ трѣбва да имашъ и сърце. *Les grandes idées viennent du coeur*, казватъ френцитѣ, и иматъ пълно право. Напразни сѣ идеитѣ, ако тѣ не сѣ свързани съ любовъ, съ беззавѣтна любовъ къмъ института, реформирането на който се иска!

